

**BINA
VENKATARAMAN**

TELESCOPUL OPTIMISTULUI

*Fii prevăzător
într-o lume
necugetată*

*O reamintire oportună că timpul nu este
de partea noastră dacă nu gândim pe termen lung.*

KIRKUS REVIEWS

INTRODUCERE

Problema viitorului

Să presupunem că te-ai hotărât ca astăzi să mergi la cumpărături. Când ajungi la supermarket, te îndrepti spre raionul cu fructe și legume – tărâmul intențiilor sănătoase. Să zicem că pui în cărucior câteva banane, portocale și legume verzi, genul de produse care îți dau o stare de bine, ca și cum tocmai ai făcut un duș sau ai donat bani unui adăpost pentru oamenii străzii. Te simți virtuos, te simți un cetățean integru.

Însă, plimbându-te printre rafturi, treci pe lângă unul pe care tronează o pungă al naibii de atrăgătoare cu chipsuri. Doctorul ți-a spus să te ferești de așa ceva, dar ți se face o poftă grozavă. Uitându-te la pungă, aproape că simți gustul sărat și textura crocantă. Începi să salivezi chiar acolo, pe culoarul cu numărul 7. Poate că nu este cea mai bună alegere pentru viitorul tău, dar este ceea ce-ți dorești în clipa de față, așa că arunci punga în căruciorul de cumpărături.

După ce mai bifezi câteva alimente de pe listă, te așezi la coadă ca să plătești. În spatele casierii, zărești câteva bilete de loterie. Îți propuseși ca anul ăsta să pui deoparte mărunișul, pentru a-ți spori economiile, dar un bilet Diamond Dazzler costă numai 2 dolari. Cine știe, poate chiar vei câștiga. Iei câteva bilete, dintre acelea răzuibile. Probabil că în viitor vei ajunge să-ți regreti decizia, dar pe moment gesticonezi și îți face bine. Plătești cumpărăturile și o pornești înapoi spre casă.

Zi de zi, fiecare dintre noi se confruntă cu decizii prin care trebuie să aleagă între ceea ce își dorește pe moment și ceea ce e mai bine pentru sine – și pentru alții – pe termen lung.

Decidem dacă să ne răsfățăm cu o cină la restaurant sau să facem economii pentru zile negre, dacă să mergem cu bicicleta sau cu mașina la serviciu într-o zi ploioasă, dacă să ne debarasăm de un recipient din plastic aruncându-l într-un container de reciclare sau, pur și simplu, în pubela pentru gunoiul menajer. Alegerile noastre variază în funcție de cât de sperați ori de plictisiți suntem, de cât de stresați ori de calmi ne simțim, de cât de obosiți sau energici, ba chiar cât de optimiști. Poate că uneori reușim să rezistăm poftelor atunci când mergem la cumpărături, poate că alteori cedăm tentației. Eu consider că, din când în când, este important să mâncăm ciocolată ca și cum ar fi ultima zi din viața noastră.

Unele dintre alegerile care au legătură cu prezentul și viitorul, așa cum e obsesia mea pentru ciocolată, sunt aproape lipsite de însemnătate; o decizie de acest fel nu are cum să-mi influențeze cursul vieții și, în ultimă instanță, nici măcar nu-mi afectează starea de spirit. Deciziile de acest gen nu pot fi catalogate drept necugetate, chiar dacă ajungem să le regretăm – pur și simplu, țin de natura omenească.

Dar există alegeri care într-adevăr contează. Poate că vrei să pleci într-o călătorie la anul sau să fii mai pregătit pentru o situație de urgență care necesită fonduri, însă nu te poți abține să nu-ți cheltuiești economiile pe cumpărături făcute din impuls. Sau poate că îți dorești să studiezi mai mult acum, ca să înveți o limbă străină ori să obții o diplomă ce-ți va oferi noi oportunități mai târziu. În încercarea noastră de a evita suferința sau neplăcerile imediate, ne sacrificăm adesea aspirațiile de viitor. Până și alegerile inconsecvente și răzlețe, cum ar fi să sărim peste o zi de mers la sală, pot contribui la un eventual dezastru, de genul unui infarct. Nu-i

exclus ca un comentariu zeflemitor pe rețelele de socializare, postat într-un moment de iritare, să afecteze pentru totdeauna cariera sau reputația cuiva.

Deciziile pe care le luăm astăzi ne pot defini experiența viitorului. Acest lucru este valabil atât pentru indivizi, cât și pentru afaceri, comunități, societăți întregi. Puterea alegerilor prezente de a modela cursul evenimentelor ulterioare reverberează în poveștile oamenilor întâlniți de mine peste tot în lume, precum și în scrierile cu caracter istoric. Este povestea unui jucător de poker care și-a asumat riscuri calculate, sperând să câștige sute de mii de dolari, numai pentru ca tatăl lui să cheltuiască apoi toate economiile familiei pe pariuri la curse hipice. Povestea unor pescari texani ale căror decizii aproape că au dus la dispariția populației de bibani de mare din Golful Mexic, repopularea reușindu-se doar după mulți ani. Povestea unor agenți de pază care nu au izbutit să-i apere de un atac terorist pe sportivii participanți la Jocurile Olimpice de la München. Povestea unor pietre de hotar vechi de o mie de ani care au salvat satele japoneze de la distrugerea plănuită în epoca modernă. Povestea unui bărbat din Mississippi care s-a luptat să rămână în viață cocoțat pe un acoperiș, pentru că a ales să nu-și părăsească locuința înainte ca uraganul Katrina să-i lovească orașul, și a unui profesor din Oregon care și-a impus să nu mai pedepsească din reflex elevii de culoare. Povestea filozofului care i-a asigurat pe locuitorii anticului Pompei că sunt în siguranță în orașul lor și a echipei care a dezamorsat criza rachetelor cubaneze, prevenind astfel izbucnirea unui război nuclear.

Deciziile luate de societate au consecințe pe termen extrem de îndelungat. Vechiul plan de a se obține recolte anuale pe pământurile din Orientul Mijlociu a fost una dintre cauzele care au dus la apariția furtunilor de nisip din America, așa-numitele Dust Bowl, și la actuala diminuare a terenurilor fertile la nivel global. Conceperea sistemului de autostrăzi interstatale din SUA a definit modul în

care au călătorit și au putut migra de colo-colo generații la rând, iar învățământul liceal gratuit s-a concretizat în dezvoltarea economică impresionantă din secolul al XX-lea.

Cartea aceasta vorbește despre deciziile luate de noi, ca indivizi și comunități, care au consecințe uriașe asupra vieții noastre și a altora, decizii în privința cărora, ulterior, fie ne pare rău, fie ne bucurăm. Este mai cu seamă o carte despre deciziile necugetate – atunci când ignorăm semnalele evidente traduse prin oportunități sau pericole în viitor. Analizând îndeaproape astfel de hotărâri luate pe fundalul unor contexte diferite, am descoperit – zic eu – puterea nevalorificată pe care o deținem de a face alegeri mai înțelepte.

Deciziile presupun să avem deopotrivă informații și discernământ – indiferent că le luăm pe cont propriu sau în cadrul unui grup. Discernământul de a lua decizii inteligente în legătură cu viitorul reprezintă ceea ce eu numesc precauție. Capacitatea de a fi precaut este diferită de abilitatea de a prevedea viitorul, ca în cazul prezicătoarei mitice Casandra, despre care se spune că ar fi profețit căderea Troiei. Volume întregi de proiecte și cercetări au încercat să-i imite clarviziunea – sau măcar să prezică viitorul cu o mai mare acuratețe. Dar prea puține astfel de lucrări ne-au ajutat să ne dezvoltăm suficient discernământul necesar pentru a lua deciziile corecte în privința viitorului. Capacitatea de a fi precaut implică analiza a ceea ce știm – și, totodată, a ceea ce nu știm – despre lucrurile care urmează să se întâmple, luând cea mai bună decizie nu doar pentru momentul prezent, ci și pentru viitorul nostru. Diferența dintre aceasta și prezicere se aseamănă cu diferența dintre a ști că urmează să plouă la meciul de fotbal de mâine și a lua efectiv o umbrelă cu tine la plecarea spre stadion.

Printre ideile pe care le susțin în cartea de față se numără aceea că, deși se bazează pe informații legate de consecințele viitoare, multe decizii sunt luate în lipsa unei judecăți sănătoase. Ne

străduim excesiv să cunoaștem cu precizie viitorul și luăm prea puține măsuri pentru a face față multitudinii de posibilități ale acestuia. Rezultatul este o epidemie de necugetare, un eșec colosal în a fi prevăzător. Pentru a îndrepta situația, trebuie să ne perfecționăm capacitatea de a fi precauți.

În ziua de astăzi, mulți oameni vor să acționeze în beneficiul viitorului mai mult decât izbutesc realmente s-o facă. Ne dorim să vedem dincolo de efemeritatea unui mesaj scris și să trăim vieți care să aibă impact, la fel ca o împunsătură fermă de ac în țesătura timpului. Aspirăm să facem ceea ce trebuie pentru generațiile viitoare și să fim priviți de acestea cu admirație – sau, cel puțin, fără resentimente. Bănuim că, dacă am învăța să fim prevăzători, am putea avea mai mulți bani, am putea fi mai sănătoși și ne-am putea proteja mai bine familiile de pericole. Afacerile ar avea profituri mai mari, comunitățile s-ar dezvolta, iar civilizația ar evita catastrofele din viitorul apropiat. Am putea chiar să întreținem mai bine pădurile, râurile și oceanele, în folosul urmașilor.

Într-adevăr, oamenii de azi se străduiesc să evalueze consecințele viitoare, fie în viața de zi cu zi, fie la nivelul celor mai înălțătoare eforturi ale umanității. Dar este greu să faci sacrificii pentru o recompensă amânată și mult mai ușor să te bucuri acum, fie și cu prețul unui dezastru ulterior. Cu cât consecințele deciziilor noastre sunt mai îndepărtate, cu atât ne e mai dificil să le abordăm cu înțelepciune.

Se dovedește mai simplu să acționăm în beneficiul viitorului atunci când o facem pentru noi înșine și când nu este nevoie de un prea mare sacrificiu imediat. Spălatul pe dinți de două ori pe zi este un preț mic pe care îl plătești acum pentru a preveni o dantură cariată. Scrierea unui testament îți ocupă câteva ore, poate numai o dată în viață, dar grija pentru familia ta eclipsează mărunțul inconvenient. Cu cât ai mai mult timp și mai mulți bani, cu atât este mai ușor să fii prevăzător, încheind, de exemplu, o asigurare de sănătate

sau ajutându-ți copiii la teme. În plus, cu cât ești mai sigur că alegerile tale vor influența cursul evenimentelor, cu atât crește probabilitatea ca acțiunile tale să fie în beneficiul viitorului.

Atunci când așteptăm cu nerăbdare să facem un lucru – un picnic cu prietenii, o vacanță, o nuntă –, cei mai mulți dintre noi preferă să-și imagineze viitorul. Dorim să ne vizualizăm în momentul respectiv, așa că ne lăsăm mintea să rătăcească într-acolo ori de câte ori dispunem de timp. Dar când ne e groază de ceva – plata impozitelor, bătrânețea, creșterea nivelului mărilor sau o iminentă criză a refugiaților –, facem tot posibilul să nu ne vedem în viitorul astfel prefigurat. Iar dacă totuși ne concentrăm asupra aceluia moment, nu reușim decât să devenim neliniștiți, să împietrim de spaimă, fiindcă am vrea ca momentul cu pricina să nu vină defel.

Alegerea viitorului la nivel de comunitate sau societate este cu atât mai dificilă când vine vorba despre sacrificiile pe care trebuie să le facem acum, pentru a nu fi luați pe nepregătite de eventuale cutremure, pentru a investi în viitoare invenții dintr-o ramură a industriei sau pentru a preveni pescuitul excesiv, nesustenabil. Oricum ni se pare greu să acționăm cu gândul la binele nostru viitor; prin urmare, să acționăm în beneficiul viitor al vecinilor, al comunităților, al țărilor sau al întregii planete ni se pare de-a dreptul imposibil, chiar dacă aspirăm la acest ideal. Prin contrast, este cu mult mai ușor să ripostăm în fața unui pericol iminent. Așa se explică, bunăoară, de ce unele state ale lumii nu au fost în stare să prevină epidemia de Ebola din anul 2014, care a ajuns să răpească peste 10000 de suflete până la final – când ar fi costat cu milioane de dolari mai puțin să investească în descoperirea unui vaccin și în unități medicale decât a costat riposta, adică oprirea cruntei epidemii după izbucnirea bolii.

Dar care să fie motivul exact pentru care ne vine atât de greu să acționăm în beneficiul viitorului, chiar și atunci când sperăm să îl facem mai bun?

În primul rând, viitorul nu poate fi mirosit, atins sau auzit. Viitorul este o idee pe care trebuie să o invocăm în mintea noastră, nu un lucru posibil de perceput cu ajutorul simțurilor. În schimb, lucrurile pe care ni le dorim în prezent le simțim uneori în stomac, manifestate ca o poftă de a gusta ceva apetisant.

Walter Mischel, regretatul profesor de psihologie de la Stanford, susține că tentațiile pe care le înregistrăm la nivel senzorial aprind în noi un soi de căldură emoțională. Mirosul de gogoși calde din vitrina simigeriei sau culorile biletului la loto de lângă casa de marcat din benzinărie creează o „senzație fierbinte“ ce ne împiedică să evaluăm consecințele ulterioare – chiar dacă în momentele mai relaxate, în absența totală a unor astfel de senzații, am alege să renunțăm la o soluție rapidă în beneficiul viitorului.

Ceea ce ne așteaptă în viitor – sănătatea noastră către vârsta senectuții, eventuala stabilitate financiară, o comunitate care va avea parte într-o zi de ape mai curate sau de străzi mai sigure – este tulbure, nesigur, schimbător. Nu se regăsește în viitor nimic din certitudinea satisfacției oferite de farfuria cu cartofi prăjiți de pe teigheaua unei cârciumi. Și foarte rare sunt ocaziile în care știm cu siguranță că, dacă astăzi renunțăm la un lucru, mâine vom obține categoric ceea ce ne dorim cu adevărat.

În plus, nu ne ajută faptul că n-avem idee cum vom ajunge să fim mai târziu. În condițiile în care mulți dintre oameni nu știu nici măcar ce îi va tenta să mănânce la cină marțea viitoare, cum ar putea să știe cu exactitate ce-și vor dori în următorii zece ani? Aspirațiile generațiilor viitoare sunt încă și mai greu de descifrat. Schimbările la nivel de societate se desfășoară în prezent într-un ritm amețitor, iar progresul tehnologic conferă viitorului caracteristici imposibil de bănuir prin prisma trecutului. În anii 1960,

futurologul Alvin Toffler a întrevăzut această tendință și efectele ei distructive asupra capacității oamenilor de a fi precauți, numind-o „șocul viitorului“. Situația s-a agravat în secolul al XXI-lea, din cauza schimbărilor permanente ce survin în modul în care comunicăm, ne deplasăm și muncim. Să iei decizii pentru o lume care va exista peste câteva decenii, în timp ce tu trăiești în prezent, poate părea ceva abstract și chiar inutil.

De mii și mii de ani, gânditorii au încercat să-și explice de ce ne sabotăm viitorul când luăm decizii, chiar și atunci când știm sigur care vor fi consecințele. Aristotel scria că *akrasia*, o slăbiciune a voinței omenești, se face vinovată de lipsa de semnificație din viațile noastre. Însă tot el susținea că e ridicol să cauți perfecțiunea refuzându-ți orice desfătare, orice lucru care îți poate aduce sprijin și plăcere. Este mai bine să stabilești un echilibru – spunea el –, evitând deciziile pripite prin obiceiuri pe care le poți cultiva de-a lungul timpului.

Strămoșii noștri vânători-culegători s-au bazat pe impulsurile lor de moment pentru a supraviețui – indiferent că trebuiau să scape de un animal sălbatic fioros sau să omoare vânatul. Antropologii au sugerat că, probabil, am moștenit înclinația de a profita de oportunitatea imediată, fără să ținem seama de consecințe. Și acum impulsurile ne salvează viețile, de pildă când reușim să „evadăm“ dintr-o clădire cuprinsă de flăcări sau când evităm impactul cu un automobil ce vine în mare viteză pe contrasens, dar nu ne sunt de niciun ajutor dacă încercăm să facem economii sau să ne asigurăm împrejurimile pentru următorul incendiu de pădure.

Psihologii contemporani ne spun că deciziile necugetate derivă din predilecția oamenilor de a manifesta un mod de gândire reflexiv, cunoscut ca „sistemul 1“. „Sistemul 2“, reprezentat de un mod de gândire rațional și circumspect, este mai solicitant pentru creier

și, prin urmare, mai rar utilizat – afirmă Daniel Kahneman, specialist în științe cognitive, laureat al Premiului Nobel. Experții în neuroștiințe susțin că mecanismul prin care impulsurile noastre imediate anihilează prudența legată de viitor este sistemul limbic, cel care ne guvernează reacțiile la emoții precum teama.

În *Protagoras*, dialogul pe care l-a scris în 380 î.H., Platon a afirmat că estimarea eronată a plăcerii și a suferinței viitoare conduce la nebunie. În 1920, economistul britanic Arthur Cecil Pigou a descris în mod similar opinia denaturată pe care o au oamenii despre ceea ce se petrece de-a lungul timpului, numind-o „telescopul defect”. Economisții zilelor noastre definesc acest tipar decizional ca „neglijare hiperbolică” – sau preferința pentru prezent. Studiile psihologului Daniel Gilbert, de la Harvard, demonstrează că oamenii se preocupă într-adevăr de ceea ce urmează să se întâmple, dar nu se pricep să estimeze corect. El argumentează prin faptul că opinia noastră referitoare la viitor este deformată, în parte, din cauză că supraestimăm impactul evenimentelor viitoare singulare – cum ar fi o promovare la locul de muncă – asupra fericirii proprii și, concomitent, subestimăm impactul evenimentelor minore acumulate în timp.

Toți acești gânditori ne-au ajutat să înțelegem de ce oamenii iau decizii necugetate. Însă informațiile pe care ni le-au oferit nu sunt suficiente pentru a remedia situația. Din jocul de-a telefonul fără fir al experților cu publicul larg s-a născut concepția greșită potrivit căreia necugetarea ar fi o trăsătură inerentă a naturii umane. Firește, concepția nu ține cont de rolul culturii, al organizațiilor, al societății – și nici de studiile actuale care demonstrează că putem să influențăm, și chiar să ne înăbușim, lipsa de chibzuință. Umanitatea înseamnă mai mult decât simplă programare genetică. Putem să ne modificăm comportamentul prin decizii conștiente – începând cu ceea ce alegem să facem la coada de la magazin și până la modul în care formulăm legile statului. Ceea ce pare a fi un destin implacabil este, de fapt, o alegere personală.

Cultura dominantă a societății se opune încercărilor noastre de a fi prevăzători. Am ajuns să ne dorim recompense instantanee, profituri imediate și rezolvări rapide pentru orice problemă. Strigătul de luptă al antreprenorului modern clamează reducerea conflictului dintre poftă și sașietate, o cauză ce atrage o groază de bani și talent. Motoarele de căutare ne anticipează cerințele chiar înainte de a tasta. În timp ce batem din picior cu nerăbdare, pe peronul gării, un panou publicitar al companiei de transport Uber se laudă: „Lucrurile bune ajung la cei care refuză să aștepte.“ Caracterul urgent și profitul sunt factorii care dictează toate deciziile, mai mari sau mai mici.

În epoca actuală, deseori atenția ne este distrasă de la viitorul nostru și al societății de ceea ce trebuie să realizăm chiar acum. Avem inboxul și telefonul pline de mesaje la care trebuie să răspundem cât mai rapid posibil. Măsura valorii noastre și a celor din jur este dată de realizările imediate, fie că e vorba despre un obiectiv de vânzări, despre un meci câștigat sau despre rezultatul favorabil la un test. Asimilăm în fiecare clipă știri de ultimă oră, suntem bombardați cu un volum inepuizabil de informații de actualitate pe rețelele de socializare, și în tot acest timp atenția noastră este îndreptată spre a mai adăuga cunoștințelor acumulate câte ceva nou. Pe parcurs, pierdem din vedere lucrurile pe care vrem să le facem cu adevărat și ignorăm viitorul, asta fiindcă putem – cel puțin deocamdată.

Lucrurile pot sta și altfel. Tradiția oamenilor care se adună laolaltă – în cartiere, comunități, organizații și țări – provine din nevoia noastră de a fi sprijiniți de grupuri să facem ceea ce ni se pare greu să realizăm singuri. Împreună, facem schimb de bunuri și cunoștințe, descurajăm violența și pedepsim fărădelegile, îi educăm pe tineri, stabilizăm cursul monetar și îi hrănim pe cei flămânzi. Normele culturale și regulile instituționale îi încurajează pe oameni